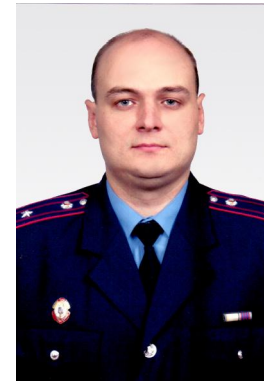

- Знання, 2000.— 184с.
6. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України : монографія / кол. авт.: В.С. Зеленецький, В.П. Ємельянов, В.Я. Настюк та ін. ; за заг. ред. В.С. Зеленецького та В.П. Ємельянова.— Х. : Право, 2008.— 96с.
 7. Журавльов В.П. Кримінально-правове визначення тероризму / В.П. Журавльов, Б.В. Романюк // Тероризм: сучасний стан та міжнародний досвід боротьби : посібник / В.П. Журавльов, Б.В. Романюк, В.В. Коваленко та ін. ; За ред. Я.Ю. Кондратьєва та Б.В. Романюка.— К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2003.— 452с.
 8. Антипенко В.Ф. Поняття тероризму (Кримінально-правове визначення) / В.Ф. Антипенко // Право України.— 1999.— №2.— С.93.
 9. Овчинникова Г.В. Тероризм / Г.В. Овчинникова ; науч. ред. проф. Б.В. Волженкин.— СПб., 1998.— 36с.— (Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе).
 10. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп.ред.) та ін.— К. : Укр. енцикл., 1998.— Т.1 : А-Г.
 11. Тихий В.П. Злочини проти суспільної (загальної) безпеки : конспект лекцій / В.П. Тихий.— Х. : Національна юридична академія України, 1996.— 69с.
 12. Данільян О.Г. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навчальний посібник / О.Г. Данільян, О.П. Дзьоба, М.І. Панов ; худож. оформлювач С.І. Правдюк.— Х. : Фоліо, 2002.— 285с.
 13. Ковальський В. Національна безпека / В.Ковальський, О.Маначинський, Є.Пронкін // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького ; редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін.— К. : Довіра : Генеза, 1996.— С.539.
 14. Новицький Г.В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України : монографія / Г.В. Новицький.— К. : Інтертехнологія, 2008.— 464с.
 15. Новицький В.Г. Поняття «Національна безпека Україна» як правова категорія / В.Г. Новицький // Державна безпека України.— 2006.— №5.— С.20.
 16. Устинов В.В. Государственная антитеррористическая стратегия: общая концепция и правовые аспекты / В.В. Устинов // Государство и право.— 2003.— №3.— С.6.

УДК 343.21: 343.278

**Шиян
Дмитро Сергійович**

*кандидат юридичних наук
м.Запоріжжя*

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНСЬКОМУ РАДЯНСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Проведено історико-правовий аналіз розвитку покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в українському радянському кримінальному законодавстві.

Ключові слова: позбавлення права, обіймати посади, займатися діяльністю, історія розвитку.

Проведен историко-правовой анализ развития наказания в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью в украинском советском уголовном законодательстве.

Ключевые слова: лишение права, занимать должности, заниматься деятельностью, история развития.

Historical and legal analysis of punishment development in the form of revocation of the right to hold certain posts or to carry on certain activity in Ukrainian Soviet Criminal legislation is developed.

Key words: revocation of the right, to hold posts, to carry out activity, history of development.

У цій статті проводиться історико-правовий аналіз розвитку покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в українському радянському кримінальному законодавстві. Ця проблема має велике теоретичне та практичне значення, оскільки скласти найбільш повне уявлення про яке-небудь явище дозволяє аналіз історії його розвитку. Це надасть змогу глибше зрозуміти правову природу такого виду покарання, його сутність, з'ясувати основні тенденції його розвитку, здійснити порівняльний аналіз і зробити певні висновки щодо того, яким це

покарання було у минулому і яким воно є сьогодні.

У юридичній літературі велика увага приділяється вченню про покарання. Однак окремі аспекти покарання досліджені недостатньо. Так, мало робіт, присвячених історико-правовому аналізу розвитку видів покарань у законодавстві. Ще менше таких робіт у сучасній українській юридичній літературі. Майже відсутні роботи щодо покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Спеціального комплексного дослідження історії розвитку покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в українському радянському кримінальному законодавстві на монографічному рівні не проводилося. Окремі аспекти історії розвитку покарання досліджували І.Г. Богатирьов [1], В.М. Бурдін [2], В.П. Махоткин [3], П.П. Михайленко [4; 5], В.О. Навроцький [6], М.Д. Шаргородский [7] та інші вчені.

Метою статті є дослідження проблемних питань з історії розвитку покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в українському радянському кримінальному законодавстві.

Покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю мало в історії українського радянського кримінального законодавства велике значення. У ст.32 КК УСРР 1922 р. були передбачені такі покарання: у п.«ж» — ураження прав, у п.«з» — звільнення з посади [4, 456]. Серед інших заходів соціального захисту, що замінювали за вироком суду покарання, або наступних за ним, КК УСРР 1922 р. визначав і заборону обіймати ту чи іншу посаду, або займатися тією чи іншою діяльністю, або промислом (п.«в» ст.46) [4, 460].

Згідно зі ст.40 КК УСРР 1922 р., ураження прав полягало в позбавленні на строк до п'яти років: а) активного й пасивного виборчого права (Конституція УСРР від 14 березня 1919 року); б) активного й пасивного виборчого права в професійні та інші організації; в) права займати відповідальну посаду, а також бути засідателем у народному суді, захисником у суді, поручителем і опікуном [4, 459]. Строк ураження прав для засуджених до позбавлення волі обчислювався від моменту відбуття цього покарання або умовного дострокового звільнення від нього.

Згідно зі ст.42 КК УСРР 1922 р., ураження прав призначалося судом як додаткове покарання у випадку постановлення обвинувальних вироків за злочини, що передбачалися КК, якщо суд визнавав засудженого «зганьбленим по суду» [7, 134]. Закон не розкривав цього поняття, скоріше за все малосся на увазі внутрішнє переконання суду. Проте постановка питання про ураження прав при

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ засудженні для суду була обов'язкова, якщо в КК було визначено покарання у виді позбавлення волі на строк більше одного року або інше більш тяжке покарання. Коли суд визначав, що наслідком засудження цього обвинуваченого повинно бути ураження його прав, суд не міг застосувати до нього умовне покарання.

Відповідно до ст.43 КК УСРР 1922 р., застосовувалося звільнення з посади як захід покарання, що виходив із визнання судом неможливості залишення обвинуваченого на посаді, яку він обіймав у момент засудження. Як видно, цей вид покарання був дуже розпливчато визначений у законі. У КК УСРР 1922 р. не зазначався строк, на який призначався судом вказаний вид покарання. Підставами для призначення судом винному покарання у виді звільнення з посади було обіймання ним цієї посади в момент засудження, а також визнання судом за неможливе залишення його на цій посаді. Цей вид покарання міг призначати суд засудженому за вчинення будь-якого злочину.

Згідно зі ст.48 КК УСРР 1922 р., осіб, яких засуджував суд і визнавав їх соціально небезпечними внаслідок систематичних зловживань при зайнятті своєю професією або промислом, чи при обійманні посади, могли вироком суду позбавляти на строк не більше п'яти років права займатися цією професією або промислом, чи приймати на себе виконання певних обов'язків. Особи певних професій (наприклад, лікарі, інженери, техніки, дантисти, фармацевти, акушери) у випадку вчиненого ними тяжкого порушення професійних обов'язків, що свідчило про невідповідність їх морального рівня або професійних пізнань присвоєному їм спеціальному званню, могли засуджуватись до позбавлення права займатися своєю спеціальністю. Набуття певних професійних знань давало підстави засудженому клопотати через відповідний народний комісаріат про допущення його до зайняття за спеціальністю. Умовне позбавлення прав не допускалося, але дострокове звільнення від позбавлення прав було можливе на загальних засадах.

КК УСРР 1922 р. начебто відмежовував такі види покарань, як ураження прав, звільнення з посади й заборона обіймати ту чи іншу посаду або займатися тією чи іншою діяльністю, або промислом, як три окремих види покарання. Однак чіткого розмежування між цими видами покарання в КК УСРР 1922 р. не існувало, оскільки в деяких випадках за обсягом обмежень та позбавлень прав такі види покарань могли збігатися, дублювати та замінити один одне. Наприклад, незрозуміло, чим відрізнялися між собою за обсягом обмежень та позбавлень прав і за юридичними наслідками за законом такі нібито різні види покарань, як ураження права займати певну відповідальну посаду, звільнення із цієї відповідальної посади та заборона обійма-

ти ту ж відповідальну посаду. Визначення, які посади належали до відповідальних, у КК УСРР 1922 р. також не було. Звичайно, все це негативно впливало на досягнення карального впливу цих видів покарання на засудженого та на досягнення мети покарання.

Основні начала 1924 р. поповнили перелік прав, що уражалися, правом носити почесні звання (ст.ст. 20-21) [7, 134]. Основні начала також передбачали позбавлення права бути членом громадських і професійних організацій (п.«б» ст.20) [7, 135]. Це питання обговорювалося потім на другій сесії ЦВК СРСР III скликання та було дуже дискусійним. У результаті обговорення на вказаних сесіях постановою ЦВК СРСР і РНК СРСР від 13 серпня 1926 року з тексту відповідних статей це положення було виключено [8]. Мотивом для такого рішення була думка про те, що особи, засуджені судом, після їх звільнення потребують систематичного виправного впливу з боку громадських організацій, а заборона бути членом профспілки, тобто виключення з найбільш масової організації працівників, тільки ускладнило б виправний вплив щодо осіб, які відбули покарання.

Згідно зі ст.21 КК УСРР 1927 р., заходами соціального захисту судово-виправного характеру, поряд з іншими заходами, були: п.«д» — ураження прав, п.«з» — звільнення з посади із заборотою обіймання тієї чи іншої посади або без такої заборони, п.«и» — заборона займатися тією чи іншою діяльністю чи промислом [5, 317]. Як вбачається, у КК УСРР 1927 р. законодавець розмежував сучасне позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на три окремих види покарання, зокрема, на ураження прав, на звільнення з посади із заборотою обіймання тієї чи іншої посади або без такої заборони і на заборону займатися тією чи іншою діяльністю чи промислом. Водночас, коли законодавець вже у КК УСРР 1960 р. об'єднав їх у єдиний вид кримінального покарання, який став називатися «позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю».

Відповідно до ст.26 КК УСРР 1927 р., ураження прав полягало в позбавленні: а) активного й пасивного виборчого права; б) права обіймати державні посади й носити почесне звання; в) права обіймати виборні посади в громадських організаціях; г) батьківських прав [5, 319]. Ураження прав призначалося на строк не більше п'яти років. У випадках, коли до призначеного позбавлення волі одночасно приєднувалося як додатковий захід соціального захисту ураження прав, останнє поширювалось на весь час відбуття ув'язнення і більш того на строк, визначений судом. Призначаючи засудженому покарання у виді ураження прав, суд зобов'язаний був направити подання у відповідний центральний виконавчий комітет про позбавлення засудженого відзнак, які призначалися ЦВК СРСР і централь-

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ ними виконавчими комітетами союзних республік. Позбавлення інших відзнак або почесних звань проводилося постановою суду. Суд розглядав питання про позбавлення засудженого прав кожного разу, коли засуджував його до позбавлення волі на строк більше одного року. При призначенні більш м'якого заходу соціального захисту ураження прав не припускалося.

Згідно зі ст.35 КК УСРР 1927 р., заборону займатися певною діяльністю або промислом застосовували у випадках, коли суд, з'ясувавши, що засуджений припускав зловживання при зайнятті своєю професією або промислом, визнавав неприпустимим подальше зайняття засудженим такими професією або промислом. Зокрема, суд вправі був заборонити засудженому займатися промисловою й торговельною діяльністю, приймати на себе зобов'язання за державними підзядами й поставками, укладати угоди з державними й кооперативними підприємствами та керувати від себе або за дорученням інших осіб торговельними й комісійними підприємствами. Указаний захід соціального захисту призначався на строк не більше п'яти років.

Так, відповідно до ч.2 ст.183 КК УСРР 1927 р., фальсифікація, тобто обманна зміна з корисливою метою виду або властивості предметів, призначених для збуту чи громадського вживання, а також збут таких предметів, якщо ці діяння мали чи могли мати своїм наслідком спричинення шкоди здоров'ю, — каралося позбавленням волі на строк до одного року з конфіскацією частини майна й заборотою займатися торгівлею [5, 358].

Згідно зі ст.36 КК УСРР 1927 р., звільнення з посади застосовувалося у випадках визнання судом неможливості залишення засудженого на посаді, яку він обіймав у момент засудження або вчинення злочину, та могло супроводжуватися заборотою тієї чи іншої посади на строк не більше п'яти років. Звільнення в цьому випадку полягало в примусовому звільненні засудженого із займаної посади [9, 139].

У КК УСРР 1927 р. вже були названі обов'язкові підстави для призначення заборони займатися певною діяльністю або промислом та звільнення з посади. Так, підставами для призначення засудженому покарання у виді заборони займатися певною діяльністю або промислом були допущення з його боку зловживання при зайнятті своєю професією або промислом, а також визнання судом за неможливе подальше зайняття засудженим такими професією або промислом. Підставами для призначення судом засудженому покарання у виді звільнення з посади були обіймання засудженим цієї посади в момент засудження або вчинення злочину, а також визнання судом за неможливе залишення засудженого на цій посаді. Позитивною обставиною також було визначення строку, на який

могло бути призначено звільнення з посади. Однак чіткого відмежування між ураженням права обіймати державні посади або виборні посади в громадських організаціях та звільненням із цих посад у КК УРСР 1927 р. не було. Ураження права обіймати державні посади або виборні посади у громадських організаціях могло бути призначено судом засудженому за вчинення будь-якого злочину, за який судом було призначено покарання у виді позбавлення волі на строк більше одного року, незалежно від того, чи був цей злочин вчинений з використанням цієї посади, чи ні.

На підставі аналізу законодавства, важливіших нормативних актів, юридичної літератури і судової практики В.П. Махоткін робить висновок про те, що у 30-х рр. як на практиці, так і в теорії не проводилося принципового розмежування між спеціальним видом позбавлення прав, яким є досліджуване покарання, і ураженням прав, відповідно до ст.26 КК УРСР 1927 р. [3, 5]. Як наслідок цього, позбавлення засудженого права обіймати певні посади досяглося за рахунок застосування загального правоураження, що охоплювало позбавлення права обіймати певні посади. Такого виду позбавлення прав не могло достатньо ефективно вплинути на осіб, які вчинили злочин у зв'язку з використанням посадових (службових) або професійних обов'язків.

Постановою ЦВК і РНК СРСР від 13 жовтня 1929 року визначалося, що позбавлення прав могло призначатися як до всіх осіб, передбачених у законі, так і до окремих їх категорій [10].

Ураження прав могло призначатись як самостійний і як додатковий захід покарання. Суд міг застосувати позбавлення прав кожного разу, коли визнає це за необхідне, незалежно від характеру й розміру призначеного у вирокі заходу покарання.

У постанові 20-го Пленуму Верховного Суду СРСР від 8 травня 1928 року, яке було затверджено Президією ЦВК СРСР 26-31 жовтня 1928 року, вказувалося, що цілком припустимо правоураження як додатковий захід до умовного позбавлення волі [7, 136].

Засуджуючи особу до позбавлення волі на строк більше ніж один рік, суд був зобов'язаний розглянути питання про ураження її прав. Згідно з директивним листом Верховного Суду СРСР №42 від 23 червня 1936 року, при засудженні за розтрата, викрадення та інші корисливі злочини суд зобов'язаний був спеціально вирішити питання, чи наявні підстави для позбавлення права засудженого вступати на роботу, пов'язану з матеріальною відповідальністю [7, 137].

Ураження прав могло призначатися повністю (засуджений позбавлявся усіх прав, перелічених у ст.29 КК УРСР) або частково (засуджений позбавлявся певних, передбачених у ст.29 КК УРСР, категорій прав).

Ураження прав знімалося після закінчення строку, на який воно призначалося. Дострокове зняття ураження прав могло застосовуватися в порядку загальної амністії або помилування. Так, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 року «Об амнистии» було знято ураження прав із громадян, які раніше були засуджені і відбули покарання або які були достроково звільнені від покарання на підставі цього Указу (ст.6 цього Указу), за винятком осіб, які були засуджені на строк більше п'яти років за контрреволюційні злочини, крупні викрадення соціалістичної власності, бандитизм і умисне вбивство (ст.7 цього Указу) [7, 141].

Законом СРСР від 25 грудня 1958 року, у зв'язку з недоцільністю подальшого збереження позбавлення виборчих прав по суду, Верховна Рада СРСР цей захід кримінального покарання скасувала. Всіх осіб, засуджених до позбавлення виборчих прав, було звільнено від цього покарання [11].

Такі види покарань, пов'язані з позбавленням певних прав, діяли в законодавстві України до набрання чинності з 25 грудня 1958 року Основ кримінального законодавства СРСР і союзних республік, а також прийнятого на їх основі КК УРСР, який набрав чинності з 1 квітня 1961 року У п.5 ч.1 ст.21 Основ кримінального законодавства СРСР і союзних республік та в п.5 ч.1 ст.23 КК УРСР 1960 р. зазначалося, що до осіб, які скоїли злочини, могло застосовуватися, крім інших видів покарань, покарання у виді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю [1, 66; 12]. У ст.31 КК УРСР 1960 р. передбачалося, що позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю могло бути призначене судом на строк до п'яти років як основне або як додаткове покарання. Це покарання могло бути призначене у випадках, коли за характером вчинених винним злочинів по посаді або при зайнятті певною діяльністю суд визнає неможливим збереження за ним права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Строки виконання покарання у виді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю обчислювалися в порядку, встановленому Положенням про порядок і умови виконання в УРСР кримінальних покарань, не пов'язаних із заходами виправно-трудоного впливу на засуджених, затвердженим Президією Верховної Ради УРСР [6, 181; 12].

Таким чином, в українському радянському кримінальному законодавстві у нормативно-правових актах того часу обсяг і характер прав, пов'язаних з певною посадою або діяльністю, яких позбавлявся засуджений, та строк їх позбавлення у різний час був неоднаковий. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю утворилось у результаті поєднання трьох окре-

мих видів покарань: звільнення з посади; заборони зайняття тією чи іншою діяльністю або промислом та підвиду уражень прав — позбавлення права обіймати відповідальні державні посади або виборні посади в громадських організаціях. В українському радянському кримінальному законодавстві спостерігалася тенденція до більш чіткого окреслення цих прав та строків їх позбавлення, аж до встановлення у КК УРСР 1960 р. покарання у виді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю як основного або додаткового на строк до 5 років.

1. Богатирьов І. Періоди розвитку кримінальних покарань, альтернативних позбавленню волі (історико-правовий аспект) / І. Богатирьов // Юридична Україна. — 2004. — №5. — С. 63-68.
2. Бурдін В.М. Санкції окремих статей Особливої частини КК потребують змін / В.М. Бурдін // Життя і право. — 2004. — №4. — С. 44-51.
3. Махоткин В.П. Лишение права занимать определённые должности или заниматься определённой деятельностью как вид наказания по советскому уголовному праву : автореф. дисс... на соиск. учен. степени канд. юрид. наук / В.П. Махоткин. — М., 1971. — 18с.
4. Борьба с преступностью в Украинской ССР / автор очерка и составитель документов профессор П.П. Михайленко. — К. : КВШ МООН СССР, 1966. — Т.1 : 1917-1925 гг. — 831с.
5. Борьба с преступностью в Украинской ССР / автор очерка и составитель документов профессор П.П. Михайленко. — К. : КВШ МООН СССР, 1967. — Т.2 : 1926-1967 гг. — 952с.
6. Навроцкий В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.) / В.О. Навроцкий. — К. : Атіка, 2001. — 272с.
7. Шаргородский М.Д. Наказание по уголовному праву / М.Д. Шаргородский. — М. : Госюриздат, 1958. — Ч.2. — 239с.
8. Постановление ЦИК СССР и СНК СССР от 13 августа 1926 г. // Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. — М., 1926. — №55. — Ст. 401.
9. Матусевич Н.К. Некоторые вопросы исполнения наказаний в виде увольнения от должности и штрафа по судебным приговорам / Н.К. Матусевич // Межвузовский сборник научных трудов Свердловского юридического института. — Свердловск, 1977. — Вып. 54. — С. 139-143.
10. Постановление ЦИК и СНК СССР от 13 октября 1929 г. // Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. — М., 1929. — №67. — Ст. 627.
11. Закон СССР от 25 декабря 1958 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. — 1959. — №1. — Ст. 61.
12. КК Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1961. — №2. — Ст. 14.

УДК 343.721

Авраменко
Андрій Миколайович

м. Дніпропетровськ

МОНІТОРИНГ ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ

Розглянуто кримінально-виконавчі аспекти порядку та умов відбування засудженими покарання у виді арешту.

Ключові слова: моніторинг, арешт, відбування покарання, засуджена особа.

Рассмотрены уголовно-исполнительные аспекты порядка и условий отбывания осужденными наказания в виде ареста.

Ключевые слова: мониторинг, арест, отбывание наказания, осужденное лицо.

Criminal and executive aspects of procedure and terms of serving sentences in the form of arrest by condemned persons are examined.

Key words: monitoring, arrest, serving of sentence, condemned person.

Необхідність комплексного підходу боротьби зі злочинністю обумовлює новий підхід до системи покарань з метою спрямування закону на посилення диференціації та індивідуалізації покарання, що, у свою чергу, привело до введення в систему покарань нових його видів: довічне позбавлення волі, обмеження волі, арешт, громадські роботи. Поява нових, досі ще не досліджених покарань, потребує їх осмислення та аналізу, що дозволить зробити їх ефективними засобами протидії злочинності.

За останні роки у кримінально-виконавчій політиці України відбулися суттєві зміни, які зумовлені прийняттям ряду важливих нормативних документів, котрі регулюють відносини у сфері виконання та відбування кримінальних покарань. Новим інститутом, який з'явився у кримінально-виконавчому праві, є інститут виконання та відбування покарання у виді арешту.

На нашу думку, непослідовність державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, відсутність належного фінансування кримінально-виконавчої системи, суперечливість окремих